

TADEUSZ SZYMAŃSKI

Uwagi o czasownikach z suf. **-d-ati*

Przy analizie budowy słowiańskich czasowników derywowanych od podstaw onomatopeicznych uwagę zwraca grupa czasowników z elementem sufiksальnym *-d-*. Na istnienie takich formacji wskazywał już D. Boranić w starym i trochę zapomnianym studium *Onomatopejske riječi za životinje u slavenskim jezicima*¹, w którym zwraca także uwagę na indoeuropejską proveniencję suf. *-d-*². Do tak zbudowanych starych wyrazów należy np. psl. **ry-d-ati* (np. scs. *rydati* 'plakać, narzekać', itd.) oboczne do **ry-k-ati* (np. scs. *rykati* 'wyc, ryczeć', itd.), **ry-č-ati* (oboczne do *rykatŭ*), co wskazuje na czasownik utworzony od dźwiękonaśladowczego pierwiastka *ry-* (pie. *rū-*, zob. Pokorny l.c.) przy pomocy suf. *-k-* częstego w takich formacjach, bądź przy pomocy rzadszego *-d-*³.

Niniejsze uwagi powstały na marginesie innej przygotowywanej pracy i są oparte na niepełnym, wręcz przypadkowym materiale. Jest to więc tylko propozycja tematu wymagającego szczegółowego opracowania. Spojrzenie na materiał języków słowiańskich wskazuje, że ilość interesujących nas tutaj form jest różna w różnych językach. I tak np. w dialektach języka bułgarskiego jest ich niewiele, o czym pisałem gdzie indziej. Do całkiem pewnych przykładów należy *brendam* 'plakać cicho, szlochać' oboczne do *brencam* 'ts.', *ševrdam* 'poruszać się tu i tam': *ševrkam* 'włóczyć się, wałęsać się'⁴. Liczniej występują takie formy w języku sch., np. *brūndati* (: *brūndati*) *-ām* 'mruczeć o niedźwiedziu, o kocie', 'grać na jakimś instrumencie', 'warczeć, mruczeć; robić komuś wymówki (por. dial. *brūnkati* 'grać na jakimś instrumencie'), *zvrndati -ām* 'warczeć', 'stukać, turkotać', 'gadać,

¹ Rad Jugoslavenske akademije znanosti I umjetnosti, Knjiga 178, Zagreb 1909, s. 49-50.

² Co do pie. determinantu *-d-* zob. np. J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern-München 1959, s. 867.

³ Zob. np. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t. III, Zagreb 1973, s. 138.

⁴ T. Szymański, *Deriwacja czasowników onomatopeicznych I ekspresywnych w języku bułgarskim*, Wrocław 1977, s. 47, 50.

paplać', dial. 'łazić, włóczyć się, wałęsać się (por. *zvŕnkat, zvŕncati* 'warczeć, mruczeć'), dial. *svŕndati -ām* 'robić coś, krzątać się po domu' (*svŕljati* też 'ts.').
dial. *lapàndati* 'dużo mówić, paplać' i w tym samym znaczeniu dial. *lapàr-dati* (: *lapàrati*), *lapŕdati*, *lapŕdati*, *lapŕndati*.

Według dotychczasowych ustaleń liczne ros. dial. czasowniki na *-datŕ* (*-andatŕ, -ajdatŕ*), np. *овцы блѣндают, лягушки кáрандают, куры кы́гандают, кы́рандают, волки у́ландают, вилáйдатŕ* 'burczeć', *чилáйдатŕ* 'dzwonić' itd. mają być zapożyczeniami z języków fińskich (z karelskiego i wepskiego), a więc nie będziemy się nimi zajmować⁵.

O istnieniu omawianego sufiksu w dialektach polskich w derywatach od podstaw dźwiękonaśladowczych i w formach o wyraźnym zabarwieniu ekspresywnym zaświadcza takie pary, jak np. zanotowane w słowniku M. Kucalŕ⁶ *muldać* 'ssać': *mulać* 'jeść mało gryząc', *jojdać* 'jęczeć, skomleć', 'skowyczeć, o psie': *jojczeć* 'ts.' (por. słowackie dial. *jajdać, jojdać* 'wydawać głos *joj, jojczeć*'⁷), *grajdać się* 'iść ociężale, niezdarnie': *grajfać się* 'wolno, niezręcznie się poruszać' (także dial. z Kociewia *grajdać śa* 'guzdrać się, mozolić się'), *umurdać się* 'ubrudić się po twarzy, głównie o dzieciach': *umurciać się* 'ts.' W dial. pol. czasowniki ekspresywne na *-d-ać* są częste, jednak nie zawsze przy takich formacjach możemy mieć pewność, że rzeczywiście *-d-* jest morfemem sufiksальnym. Tak np. *majdać* 'machać, np. ogonem' (Kucalŕ o.c. 80) można by traktować jako postać ze zmianą *t > d*, tj. z normalnym w formacjach ekspresywnych udźwięcznieniem⁸, por. np. dial. z Kociewia *majtać* 'poruszać, machać', 'przebierać nogami'⁹. W innych czasownikach zawierających element *-d-* możemy jedynie stwierdzić ekspresywność tych formacji: dial. *hujdać* 'huścić', *flafurdać się* 'poruszać się, o zbyt obszernym ubraniu', *tryndać* 'deptać idąc drobno', *źwajdać* 'dogadywać aż do uprzykrzenia'¹⁰, *grzdać* 'pisać niewyraźnie'¹¹, *ciejdać* 'biegać bez celu, wałęsać się'¹², z Rzepisk na Spiszu *drańdać* 'gadać, paplać'¹³, a u Lindego bez definicji znaczenia z XVIII w. przytoczymy zdanie: O niczem nie myślą, tylko jakby się *wypryndać* w oknie, rozwalić.

⁵ Ю.С. Азарх, *О сводных картах слов одной лексико-семантической группы (на материале русских диалектных глаголов, обозначающих крики животных)*, [w:] *Общеславянский лингвистический атлас: материалы и исследования 1972*. Москва 1974, s. 129–130; В.Э. Орел, *К объяснению некоторых «вырожденных», славянских текстов*, [w:] *Славянское и балканское языкознание*, Москва 1977, s. 331.

⁶ M. Kucalŕ, *Porównawczy słownik trzech wsi małopolskich*, Wrocław 1957.

⁷ *Atlas slovenského jazyka*, Bratislava 1978, t. III, m. 377, część 2, s. 168–169.

⁸ Zob. np. D. Boranić, op. cit., s. 44; T. Szymański, op. cit., s. 12.

⁹ B. Sychta, *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, t. II, Wrocław 1980, s. 119.

¹⁰ M. Kucalŕ, l.c.

¹¹ B. Sychta, l.c.

¹² J.B. Ożóg, *Słownik gwary wsi Nienadówka i okolicy w Rzeszowskim*, [w:] *Studia historycznojęzykowe i dialektologiczne*, Kraków 1992, s. 18.

¹³ Informacja ustna od autochtonki mgr Heleny Grocholl.

Ogólnopol. *merdać* (dawne *mardać*) należy do psl. zasobu leksykalnego i *-d-* jest tutaj interpretowane jako element sufiksalny, obok którego występuje *-g-* (np. pol. z XVI w. *margać* 'machać ogonem', itd.)¹⁴.

Powyższe uwagi wskazują, że pomijany zwykle w opracowaniach suf. *-d-ati* zasługuje na szczegółowe opracowanie na podstawie analizy pełnego materiału słowiańskiego.

¹⁴ Этимологический словарь славянских языков: праславянский лексический фонд, под ред. О.Н. Трубачева, т. 20, Москва 1994, s. 236.